

BRIAN W. ALDISS

SKLENÍK

Předmluva NEIL GAIMAN

ARGO

TRITON

BRIAN W. ALDISS

SKLENÍK

BRIAN W. ALDISS

SKLENÍK

Překlad JAN VANĚK

ARGO

TRITON

Edici Fantastika řídí Martin Šust

© Argo, 2018

© Stanislav Juhaňák - Triton, 2018

Copyright © 1960 by Brian W. Aldiss

Introduction © 2008 by Neil Gaiman

Afterword © 2008 by Brian W. Aldiss

Cover Art © 2007 by Tomasz Maroński

Translation © Jan Vaněk, 1992, 2018

ISBN 978-80-257-2536-8 (váz.)

ISBN 978-80-257-2701-0 (e-kniha)

Věnováno Charlesi a Timmymu Parrovým

PŘEDMLUVA

(pro znalé příběhu)

„A ničtí vše, co jest stvořené
V dumavém stínu zeleně.“

Andrew Marvell: Zahrada

Brian Aldiss je dnes považován za předního anglického autora science fiction své doby. Psal více než padesát let s neutuchajícím elánem a intelektem, které ho dovedly ze srdce vědecko-fantastického žánru do hlavního proudu beletrie a zase zpět, přičemž cestou využíval biografické, fabulistické i absurdní prvky. Jako redaktor, který sestavoval rovněž antologie povídek, měl značný vliv na ten druh vědecké fantastiky, který lidé četli během šedesátých a sedmdesátých let, a byl odpovědný za formování čtenářského vkusu milovníků sci-fi v celé Velké Británii. Byl také kritik a jeho rozbor science fiction, shrnuté nejdříve do publikace *Billion Year Spree* a později do její upravené a doplněné verze *Trillion Year Spree*, byly plné znamenitých postřehů. Aldiss v nich tvrdí, že počátkem sci-fi se stal *Frankenstein* Mary Shelleyové, a podstatu žánru shrnul definicí „pýcha předchází pád“. Jeho kariéra byla oslnivá. S dravou inteligencí, poetikou, absurditou a vášní oživoval původní britskou sci-fi, zatímco jeho díla vymaňující se z žánrových pout mu získala respekt a pozornost širší veřejnosti po celém světě.

Brian Aldiss je v okamžiku, kdy píše tuto předmluvu, autor žijící, stále pracující a stále píšící, živoucí autor, který neúnavně křížuje napříč žánry tak, jak se mu to hodí. A právě to je důvod, proč je tak obtížné včlenit ho do souvislostí a tak problematické najít pro něj správnou příhrádku.

Když se Aldiss jako mladý muž ocitl v armádě, sloužil v Burmě a na Sumatře, kde se setkal se světem džungle, jenž byl v porovnání se šedí

Anglie nepochopitelný. Snad není příliš troufalé tvrdit, že právě toto setkání se zcela odlišným prostředím se stalo inspirací pro svět *Skleníku*, pro román, který oslavuje potěšení z nepochopitelného a divokého rostlinného rašení.

V roce 1948 byl demobilizován a vrátil se do Anglie, kde pracoval v knihkupectví a psal. Jeho první knihou se stala série črt ze života knihkupce nazvaná *The Brightfount Diaries* (Brightfountské deníky). Krátce nato prodal svou první sbírku vědecko-fantastických povídek, jež vyšla v knižní podobě pod názvem *Space, Time and Nathaniel* (Prostor, čas a Nathaniel), začal redigovat a stal se kritikem, který komentoval nejen knihy, ale i vývoj sci-fi jako média.

Aldiss byl součástí druhé generace anglických autorů vědecké fantastiky. Vyrůstal jako čtenář amerických sci-fi magazínů, rozuměl a mluvil řečí „zlatého věku“ science fiction a dokázal ji spojit s ryze anglickým literárním náhledem na věc. Dlužil mnohé ranému Robertu A. Heinleinovi stejně jako Herbertu G. Wellsovi. Neustále zůstával ryzím autorem, a ne například píšícím inženýrem. Příběh byl pro Aldisse vždy důležitější než věda.

Je známo, že americký autor a kritik James Blish odsoudil *Skleník* za jeho vědeckou nepravděpodobnost. Nepochopil však, že nepravděpodobnosti a nemožnosti, jakými je třeba snová vize Měsíce spojeného se Zemí pavučinou, jsou silnou stránkou *Skleníku*, a rozhodně ne jeho slabinou.

Skleník, Aldissovo dodnes významné dílo, byl stejně jako řada románů své doby napsán a vydán na pokračování v americkém časopisu *Magazine of Fantasy and Science Fiction*. Byl napsán jako seriál pěti obsahově provázaných povídek, kterému byla v roce 1962 udělena cena Hugo za nejlepší povídku. V témže roce, kdy Robert A. Heinlein dostal za *Cizince v cizí zemi* Huga za nejlepší román.

Už před Aldissem tu byli věhlasní angličtí autoři vědecko-fantastické literatury, kteří psali pro americký trh, jako například Arthur C. Clarke nebo Eric Frank Russell. Aldiss však vstoupil na scénu až po „zlaté éře“ a začal psát v okamžiku, kdy se science fiction začala zabývat sama sebou. Ve druhé polovině šedesátých let čekala žánr převratná změna, která se formovala kolem Michaela Moorcocka, redaktora magazínu *New*

Worlds, a která proslula jako „nová vlna“. Její součástí se stal nejen Aldiss, ale i řada jeho současníků, jako J. G. Ballard nebo John Brunner. Novovlnná fantastika se spoléhala méně na vědu a více na styl a na experiment. A přestože *Skleník* „novou vlnu“ předešel, lze ho považovat za klíčové dílo, které tuto změnu vyvolalo nebo ukázalo, že změna nadchází.

Aldiss pokračoval v experimentech s formou i obsahem, což ho zavedlo k próze komediální, psychedelické i literární. Sága *Horatio Stubbs* vydaná v letech 1970 až 1978 jako série tří knih, v nichž se vypořádává s mládím, obdobím studií a válečnými zážitky v Burmě prostřednictvím mladého muže, který je paralelou Aldisse samotného, se stala jeho prvním bestsellerem. Na počátku osmdesátých let se vrátil ke klasické science fiction ambiciózní trilogií *Helikonie*, která je úžasnou ukázkou autorovy schopnosti vytvořit skutečně poutavý svět. Tentokrát stvořil planetu, jež obíhá dvojhvězdu a jejíž nesmírně dlouhá roční období prověřují životaschopnost místních životních forem a biologických cyklů, a ovlivňují i lidské pozorovatele planety.

Nepokojně tvůrčí a tvrdošijně plodný Brian Aldiss nepřestával tvořit, a stejně jako jeho skleníková Země dával život bezpočtu nepředvídatelných, nádherných a nebezpečných tvarů a druhů. Jeho postavy i text, bez ohledu na to, zda se jednalo o beletrii hlavního proudu, vědeckou fantastiku nebo o knihy, které lze jen obtížně žánrově zařadit, jako například experimentální, surrealistický *Report on Probability A* (Zpráva o Pravděpodobnosti A), jsou vždy zapojeny, řečeno slovy tvůrce komiksů Eddieho Campbella, do tance Živoucí smrti.

Skleník byl Aldissův druhý velký sci-fi román. Je to nekompromisní kniha, která staví souběžně na mnoha tradicích vědecké fantastiky a zůstává science fiction i přesto, že vize nerotujícího Měsíce a Země spojených obřími pavoučími sítěmi, umístěná v srdci příběhu, je spíše vizí hodnou fantasy.

Je to román z velmi vzdálené budoucnosti Země, zasazený do časů samotného konce existence této planety, kdy jsou naše současné problémy dávno zapomenuty a i naše města jsou opuštěna a v troskách. Chvilé, kdy v ruinách toho, čemu já říkám Kalkata, Kráska vykřikuje dávno zapomenutá hesla z časů vzdálené budoucnosti, jsou zvláštní připomínkou světa po miliony let opuštěného a bezvýznamného.

Je to odysea, v níž náš hrdina Gren koná svoji cestu kolem světa, navzdory nepředstavitelným nebezpečím i bezbřehým rizikům, zatímco Lily-yo, naše hrdinka, se vydává na poslední cestu Vzhůru. Je to příběh zázraků a je součástí žánru, jako *Odysseia* je předobrazem vědecké fantastiky, jeho kořeny sahají k cestopisu Jana Mandevilla, znamenitého a vznešeného rytíře, a ještě dál, vypráví příběhy ze vzdálených míst obydlených bytostmi neočekávaného vzhledu, bezhlavými lidmi s tvářemi na hrudi, psům podobnými lidmi nebo zvláštními tvory vypadajícími jako ovce, které jsou však ve skutečnosti rostlinami.

Avšak kromě toho všeho je *Skleník*, jak vysvětluje *Encyclopedia of Science Fiction* (Encyklopedie science fiction) autorů Johna Clutea a Petera Nichollse, konceptuálním průlomem. Ten nastal okamžikem, kdy hrdina nahlédl za okraj světa, aby uviděl celý mechanismus, který ho pohání, okamžikem, kdy hrdina i čtenáři začínají chápat dříve skrytou podstatu skutečnosti. V Aldissově prvním vědecko-fantastickém románu *Nonstop* se dozvídáme, že džungle bují uvnitř kosmické lodi, která putuje mezi hvězdami po mnoho generací, tak dlouho, že její obyvatelé už zapomněli, že se jejich život odehrává na jejích palubách. *Skleník* je román ještě dalšího konceptuálního průlomu, v němž jsou jednotlivé postavy soustředěné víc na své přežití než na objevování, a ponechávají okamžiky překvapených „Aha!“ čtenáři. Prostřednictvím postav se můžeme seznámit se životním cyklem klouzáků, úlohou hub v lidské evoluci, podstatou světa, a jak všechny tyto věci poznáváme, ony mění náš pohled na svět.

Mozaika *Skleníku* je neustále doplňována popisem míst a událostí, ale znovu a znovu také spoustou zázraků. Není to román postav. Postavy existují v našem dosahu, ale Aldiss nás od nich úmyslně a opakovaně odděluje. I Gren, ze sympatických postav nám nejbližší, získává znalosti od smrže, čímž se nám odcizuje a tím nás ze svého pohledu posouvá blíže ke své družce Yattmur. Výsledkem je, že s těmito pozdními lidmi v jejich džungli sice sympatizujeme, ale nemáme potřebu se s nimi ztotožnit.

Jsou i tací, kteří obviňují science fiction z toho, že upřednostňuje nápad před postavou. Aldiss osobně však opakovaně dokazuje, že chápe a vytváří ušlechtilé a sympatické postavy jak v tomto žánru, tak

v pracích hlavního proudu, a já si myslím, že takovéto obvinění vůči *Skleníku* není oprávněné. Ten, kdo se ho dopouští, samozřejmě nechápe pointu, stejně jako někdo, kdo obviňuje třiminutovou píseň od *Beatles*, že se její text v refrénu opakuje.

Skleník je záplava zázraků a úvah nad životním cyklem, v němž jednotlivé životy nejsou podstatné, v němž ani sám sluneční systém není podstatný, a nakonec to jediné, na čem skutečně záleží, je sám život, který kdysi přišel z vesmíru v podobě pranepatrných částecek a teď se vrací zpět do jeho prázdnoty.

Je to jediný vědecko-fantastický román, o němž si myslím, že oslavuje proces kompostování. Bytosti rostou, umírají a tlí, aby mohly povstat bytosti nové. Smrt je běžná, vrtkává a obvykle přijímaná bez truchlení. Smrt a znovuzrození jsou nepřetržitě. Život – a zázrak – přetrvává. Smysl pro zázrak je jednou z důležitých věcí, které způsobují, že science fiction funguje. A právě tento smysl pro zázrak obsahuje *Skleník* takovou měrou a natolik rovnoměrně, že ho Aldiss dokázal překonat až románovou trilogií *Helikonie: Jaro, Helikonie: Léto a Helikonie: Zima*, téměř po třiceti letech.

Svět *Skleníku* je naše vlastní planeta po uplynutí nepředstavitelně dlouhé doby. Země se už neotáčí. Měsíc zamrzl na oběžné dráze spojen se Zemí vlákny podobnými pavučině. Denní strana Země je pokryta bezpočtem kmenů jediného fíkovníku, v jehož korunách žije početná přehlídka rostlinných tvorů, pak také nějaký ten hmyz a lidský rod. Lidé se zmenšili do velikosti opice. Je jich málo, stejně jako ostatních zbývajících druhů z říše zvířat (setkáme se s několika a pohovoříme i se savcem jménem Sodal Ye). Ale zvířata jsou nepodstatná. Dlouhé pozemské odpoledne, které se kvapem blíží k noci, náleží rostlinnému životu, který opanoval pozice, jež dnes zaujímají zvířata a ptáci. Vytvořily se dokonce nové pozice s novými druhy, mezi nimiž traverzeri, míli dlouhé, do vesmíru sahající rostlinné pavoučí bytosti, jsou asi těmi nejpozoruhodnějšími.

Hemžící se životní formy, jejichž jména jako by vypadla z kapsy Lewis Carrolla a u nichž máte pocit, že byly pojmenovány nějakým chytřým dítětem, vyplňují celou slunečnou stranu světa. Gren, nejbližší z postav, které nám Aldiss dal, je jen o stupínek výše než všudypřítomná

zeleň a na počátku knihy je pouhé dítě, víc zvíře než člověk. Pravda, sice chytré zvíře, ale stále jen zvíře. Dospívá však rychle, jak to dokáže právě zvíře. Jeho odysea je vlastně procesem, během něhož se stává člověkem. Poznává, že existují věci, které nezná. Mnohé jeho domněnky jsou chybné, a v tomto světě se za chyby platí smrtí. Díky náhodě, inteligenci či štěstěně přežije a učí se dál. Na své pouti se setkává s podivnými fantasmagorickými bytostmi, jako jsou snílci břušňo-břichové, kteří představují humorné odlehčení v postupně temnoucím ději knihy. Ústředním motivem knihy je Grenovo setkání se smrčem, inteligentní houbou, která je současně hadem z ráje i ovocem poznání, dobrem i zlem, bytostí čistého intelektu, jako jsou Gren a ostatní lidé bytostmi čistě pudovými.

Sodal Ye, potomek delfínů, kterého Gren potkává před koncem knihy, i smrč jsou inteligentní. Oba vědí o světě mnohem víc než lidé a oba jsou jako parazité nebo symbionti odkázáni na jiné bytosti, které jim umožňují hýbat se a střetávat s okolním světem.

Ohlédneme-li se, uvidíme, proč byl *Skleník* unikátní a proč před více než padesáti lety vyhrál Huga a povznesl Aldissovo renomé. Porovnejte *Skleník* s tradičnějším anglickým ekvivalentem, katastrofickým románem Johna Wyndhama *Den trifidů*, pro který Aldiss ve své kritice použil termín „pohodová katastrofa“ a v němž jsou slepí lidé obětmi velkých, krácejících, vražedných rostlin, a tak se sdružují do skupin a učí se jak přežít, dokud nebude obnovena nadvláda lidí nad Zemí. Ve světě *Skleníku* není nic, co by lidi činilo nadřazenými nad rostlinami, a trifidi by tu byli úplně všední, překonaní a zbavení temného kouzla vinou pokřivených monster skleníkové Země, všech těch pumpáků, břichoilmů, vrbomordů, žízalců a dalších.

Skleník přes to všechno zůstává ryze britskou science fiction, protože jeho pravidla jsou úplně jiná než ta, která platila v téže době pro americkou sci-fi. V americké fantastice počátku šedesátých let by Gren vzlétl, aby zkoumal vesmír, snažil by se lidstvu vrátit moudrost nebo by chránil pozemská zvířata. Všechny takové konce však Aldiss zahazuje, protože *Skleník* neplánuje jako knihu o vítězství lidskosti, ale o podstatě života, o životě v obrovských měřítcích a životě na jednobuněčné úrovni. Forma života je nepodstatná. Slunce stejně brzy po-

hltí Zemi, ale život, který na Zemi přišel, aby tu chvíli zůstal, zase odchází do vesmíru, aby si našel novou příležitost v dosud nepředstavitelných podobách.

Skleník je podivná, šílená, hluboce znepokojivá a výstřední kniha. Vše roste, umírá a tlí, aby mohly povstat nové generace, a přežití závisí jen na tom. Vše je marnost, říká nám Brian Aldiss spolu s knihou Kazatel, a dokonce říká i to, že inteligence může být břemenem druhu, který je něčím parazitický a nakonec nedůležitý.

Neil Gaiman
duben 2008

„Hle, vадnouc rostlina zas život podpoří,
Hle, rozložena, nové květy vytvoří;
Vše, co jen hyne, jiné formy napájí.
(Střídavě lidé též se rodí, zmírají),
Jak bublinky nesené k hladině, k naději,
Stoupají, prasknou, do moře se vracují.“

Alexander Pope: Esej o člověku

ČÁST PRVNÍ